

Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience / guest editors Arlene G. Taylor, Barbara B. Tillett with the assistance of Mauro Guerrini, Murtha Baca = Cataloging & Classification Quarterly. Part 1, Vol. 38 no. 3–4 (2004). Part 2, vol. 39 no. 1–2 (2004). – 619 p. alapján az összeállítást készítette DUDÁS Anikó

Az autorizálás (authority control) az információszerzés és -hozzáférés feladatkörében – definiálás és nemzetközi tapasztalatok

A bibliográfusok és katalogizálók évszázados gyakorlata során kialakult rendezési és rendszerezési technika – a „pécceszóval”, vezérszavakkal, rendszavakkal, a „prominens szerzők” megkülönböztetésével, (egységesített) címfejjel, (egységesített) besorolási adatokkal, (kitüntetett) hozzáférési pontokkal és a hozzájuk kapcsolt utalórendszerrel – korunkban, az eszeveszett fejlődésnek indult infokommunikációs technológiák bűvkörében, új dimenziókat nyer.

E dimenziók tárulkoztak fel egy, a Firenzében, 2003. február 10–12-e között megrendezett konferencián. A tanácskozás anyagát a *Haworth Information Press* katalogizálási és osztályozási kérdésekkel foglalkozó negyedéves folyóirata, a *Cataloging & Classification Quarterly* (CCQ) két füzetben jelentette meg. Az előadások zöme olasz és angol nyelven fölkerült a rendezvény weboldalára¹. A konferenciakötet olasz

változata 2003-ban, nyomtatott és elektronikus formában is megjelent, a Firenzei Egyetem és az Olasz Könyvtári Szövetség kiadásában². Az angol nyelvű verzió egy évvel későbbi impreszum³, ennek bővített változatát képezi a CCQ 38/3–4. és 39/1–2. füzete. A folyóirat szerkesztői ugyanis további szakértőktől kértek be néhány lényegbevágó, és valóban jelentős tanulmányt. A jelenlegi ismertető e bővített változat alapján készült.

A konferencia szervezőgárdája, amelynek élén a téma szakavatott kutatója, a Firenzei Egyetem professzora, *Mauro Guerrini* állt, rendkívül nagy szponzori kört mozgató meg. Az olasz egyetemeken, szakmai szervezeteken és kormányzati szerveken kívül a támogatók között volt az IFLA, számos non-profit kulturális intézmény és profitorientált cég vagy kiadó.

A tanácskozás céljai a meghirdetett téma komplexitásával vetekednek. Legfőképp az olaszországi szakemberek figyelmét kívánták ráirányítani a nemzetközi szintereken erőteljesen felizzó törekvésekre és a katalogizálási folyamat „egyik kritikus aspektusára”, az *autorizálásra* (authority control), továbbá alkalmat adni az elméleti gondolatok és a tapasztalatok cseréjére, újragondolni a nagy vitákat kiváltó kérdéseket, ismertetni a főbb nemzetközi és olasz projektek állását, értekezni a nemzeti autorizálási adattörzsek: jegyzékek és fájlok létrejöttéről, módszertanáról, végül, elősegíteni az aktuálissá vált nemzeti katalogizálási szabályzatok összehangolásának folyamatát.

A téma nagy érdeklődést váltott ki, ezt a regisztráltak száma is bizonyítja: 502 résztvevő személyt jegyeztek be, legtöbbjüket természetesen Olaszországból, de szép számban képviseltették magukat európai, amerikai és ázsiai országok is, eminens nemzetközi szakértőkkel. (Az országok listájában nem találtuk Magyarországot.)

A szekciók tematikája a következő volt, ezt a szerkezetet követi a CCQ-kiadás is:

- I. Korszerű megoldások és új elméleti perspektívák
- II. Szabványok, adatcsere-formátumok, metaadatok
- III. Nevek autorizálása (névkezelés)
- IV. Tárgyszavak autorizálása (tárgyszókezelés)
- V. Tapasztalatok, beszámolók a folyamatban lévő projektekről.

A CCQ folyóiratszámokban az I. rész a konferencia bevezető fölszólalásait, az I–III. szekció előadásait és további négy tanulmányt tartalmaz. A II. részben kapott helyet a IV–V. szekció anyaga és egy utólagosan bekért tanulmány.

Az autorizálás lényegét Guerrini úgy határozza meg a résztvevőket köszöntő előadásában, mint

- azt a folyamatot, amellyel a katalógus hozzáférési pontjainak homogenitását fenn lehet tartani, amely során a katalógus archi-

tektúrája harmonikus egységben tartható úgy, hogy nem szakad el a konceptuális alapoktól,

- olyan eljárást, amellyel azonosíthatók a valós használatban előforduló névváltozatok, és hozzákapcsolhatók a közösen használt szabályok szerint kialakított alapformához (alapértelmezett, autorizált, kitüntetett formához), biztosítva ezzel a keresőeszköz stabilitását, a keresés pontosságát, teljességét, az indexek és a teljes keresőrendszer minőségét, megbízhatóságát.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy e meghatározás ennek a folyamatnak és eljárásnak valóban csak a leglényegesebb elemét tartja szem előtt: csak a hozzáférési pontokra összpontosít. A tanácskozás anyaga viszont együttesen is prezentálja azt, hogy az autorizálás komplex kommunikációs és adatkapcsolati rendszer kiépítését, fenntartását is jelenti egyben, amely a teljes információs rendszer funkcionálásának lényeges előfeltétele, intelligens működésének záloga. Guerrini sem feledkezik meg erről, későbbi mondataiban erre egy ószövetségi bibliai képpel utal: „*Autorizálás nélkül a katalógus össszakcsoló és kapcsolatfeltáró struktúrája «agyaglábakon» áll*”. [6. old.] Az apokaliptikus bibliai történetben ti. Nabukodonozor (Nebukadnezár) babilóniai király álmában óriási szobrot lát, amelynek feje színaranyból, teste ezüsből és bronzból, lábszára vasból, lábujjai pedig „részint vasból, részint cserépből valának”⁴ (Dániel 2, 31–43), vagyis, a szobor lábujjai olyan anyagokból voltak, amelyek nem vegyülnek össze és nem is válhatnak kötőanyaggá: az építmény így – még akkor is, ha a bibliai történet további vonatkozásaitól el is tekintünk – menthetetlenül összeomlásra van ítélve.

Az információs szervezés feladata nem egyszerű, és nem is egyszerűsíthető le a szabatos, pontos, szigorú szabályok/szabványok bevezetésére – mint ahogyan azt a hatvanas–hetvenes években az univerzálisan használandó, *egységesített*

besorolási adat koncepciója hirdette. *Arlene G. Taylor* és *Barbara B. Tillett* szerkesztői előszavában külön is kitér arra, hogy a világszerte egységes nyelvi formára hozott rendsző elvét a 2001-ben közreadott GARR (*Guidelines for Authority Records and References*) is elvetette, ezzel az *Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel* (UBC, *Universal Bibliographic Control*) programban is szemléletváltozást hozva: a besorolási adatok ekvivalenciájára alapozó adatrendezés elvét a hivatkozási metódusok váltják fel, az információs rendszer kapcsolati hálójá, *szündetikus* (vagy *szindetikus*, az angol *syndetic* jelző, a görög συνδέω > *szündő* ige alapján, az eredeti szó jelentése: *valamit valamivel összekapcsolni, (összekötni)* struktúrája révén.

Az autorizálás garantálja a keresés pontosságát, a kollokációt, a bibliográfiai rekordok csoportosítását, szerző, mű vagy tárgy/téma szerint. Az újabb törekvések a felhasználót helyezik középpontba. A felhasználók eltérő kulturális kompetenciáit szem előtt tartva már nem beszélhetünk egyetlen „helyes” adatformálásról: helyette a variánsok és más információk összefűzése kap nagyobb jelentőséget. Az autorizálást végző katalogizáló, a kiépített adatállomány, a rendszer adatösszefűző mechanizmusa együttesen amolyan „interpretáló” szerepkörrel segíti a felhasználót: tolmácsolja a feltett kérdést a rendszer felé, „lefordítja” a katalógusnak. Épp az autorizálás biztosíthatja azt, hogy a keresőeszközök a jobb megértést segíthessék, biztosíthassák ehhez a megfelelő környezetet a nyelv, az írásrendszer, a kulturális konvenciók függvényében.

A felhasználói igények felé történő hangsúlyeltolódások tovább szélesítik azoknak a tényezőknél a körét, amelyeket az integrált adatkezeléskor figyelembe kell vennünk. Guerrini – a *Paul Ricouer*-i pluralizmus szellemében fogant – álláspontja szerint a katalogizálási konvencióknak igazodniuk kell a felhasználói közösségek kulturális hagyományaihoz, idomulniuk kell a folyamatos változásokhoz. Szabatos, pontos, szí-

gorú szabályok alkalmazására szükség van, de azok nem lehetnek idegenek a célzott közösségtől és a kulturális környezettől. A kézenfekvőnek tűnő megoldás: a katalógusba implementálható többnyelvűség, gazdagítja ugyan a katalógust, de nem lehet egy újabb bábeli zűrzavar kiváltója. Olyan biztos támpontokat nyújtó homogén, ám nem monolitikus katalogizálási projektekre van szükség, amelyek között a rendezettség fenntartható, és amelyek között a kisebb kulturális közösségek igényei is érvényesülhetnek.

Fölvezető előadásában *Michael Gorman* a könyvtári szolgáltatások egésze felől szemléli a hozzáférési pontok köré kiépített bibliográfiai rendszert: „*Katalogizálás nem létezhet egységesített hozzáférési pontok nélkül. Az autorizálás az a mechanizmus, amellyel a szabványosság megfelelő szintje elérhető*” [12. old.], fontos hatékonyságnövelő eljárás. A katalógustétel alapegységei a katalógusrekord három részét képezik, ezek:

- a hozzáférési pont,
- a bibliográfiai leírás,
- a lelőhely, illetve (manapság) a dokumentum maga.

Katalogizálással a bibliográfiai adatok alkalmassá válnak arra, hogy azok visszakereshetők, rendezhetők lehessenek, ezzel egyúttal a könyvtárak küldetésének megvalósulását is segítik. Az autorizálás tárgya tulajdonképpen a *hozzáférési pontok funkcionálissá tétele*. A hozzáférési pontok két alapvető feladata pedig az, hogy

- segítse a felhasználót a dokumentum rekordjának megtalálásában,
- összegyűjtse az ugyanolyan adatokkal rendelkező rekordokat.

E funkciók teljesüléséhez elengedhetetlen a keresőtárat vezérlő *szótár gondozása* (vocabulary control): a nevek, az egységesített címek, a sorozatcímek, a tárgyszavak szabványos regisztrálása és a denotációjukat segítő leírások megadása. A szótár gondozása viszont csak az első, legfontosabb összetevő az autorizálási gépezetben. A besorolási rekord egy sor feladat elvégzését segíti elő adattartalmával:

- tartalmazza a kitüntetett hozzáférési pontokat,
- összegyűjt valamennyi, ugyanolyan hozzáférési ponttal rendelkező rekordot,
- a hozzáférési pontot hozzákapcsolja a katalógustételhez,
- dokumentálja a katalogizálás során hozott döntéseket,
- rögzíti a névvariánsokat,
- tartalmazza a precedens előfordulások listáját és a más katalogizálási szabályzatok szerint képzett formákat.

Az autorizálás a humán erőforrást tekintve összetett, kumulált szakmai és műveltségbeli tudást aktivizáló cselekvés, a szakember értelmező, értékelő gondolkodására támaszkodó döntési folyamat. Három nélkülözhetetlen alkotóeleme

- a megfelelő készségek és szakértelem,
- ítélőképesség és
- tapasztalati tudás.

Gorman éles bírálattal figyelmeztet: az internet dokumentumok webes keresését célzó, leegyszerűsített és sok tekintetben naív metaadat-struktúrák, mint pl. a *Dublin Core* (DC), nem foglalkoznak a kontrollált szótárak fogalmával, és az autorizálási funkciók ellátására sincsenek felkészítve. A metaadatolás is tulajdonképpen katalogizálás, viszont elterjedt az a felfogás, hogy a katalogizálást hozzá nem értők is elvégezhetik, elégséges és elegendő precízséget nyújt a dokumentumok visszakereséséhez néhány egyszerűsített „metaadat” megadása, és nem szükséges a szabványokra alapozott, időigényes, „komplikált” és drága katalogizálás. Ám az igazi próbatételt a milliós nagyságrendű rendszerek jelentik: az egyszerűsítés térnyerésével és az adatbázis növekedésével egyre csökken az adatkezelés összhangja, a szemantikai mezők kezdetlegesegek maradnak, és nő a következtelenség mértéke. Az eredmény egy idő után nem fog sokban különbözni a gyors, olcsó és ineffektív szabadszavas keresésnél. A MARC-formátum nem a katalogizálók „szeszélye” és „barokkos” hóbortja, hanem az a célja, hogy meg

tudja ragadni az összes dokumentumfajta komplex jellemzőjét. Gorman a nyelvi–kulturális különbségek áthidalását a globális rendszerekben a semleges azonosítókódok bevezetésében látja. „*Bibliográfiai architektúra nélkül nincs valódi könyvtári szolgáltatás, bibliográfiai architektúra viszont nem létezik autorizálás nélkül*” [21. old.] – e szentencia mottóként is hirdetheti Gorman konok érvelését a szabványos adatformálás mellett, meggyőződését arról, hogy az autorizálás „*egyike azon aktivitásoknak, amelyek a könyvtárakat képessé teszik arra, hogy szolgáltatásaik központi feladatát teljesíthessék, szabad és nyílt hozzáférést biztosíthassanak a rögzített tudáshoz és információkhoz.*” [21. old.]

Barbara Tillett a *Library of Congress* (LC), a *Die Deutsche Bibliothek* (DDB) és az *OCLC* virtuális autorizálási korpuszának projektjét (Virtual International Authority File, VIAF) vázolja egyben azt is bizonyítja, hogy a különböző adatformálási szabályokkal építkező, eredetileg más-más felhasználói közösség használatára szánt adatállományok összekapcsolása valóban lehetséges. A virtuális fájl, a hatalmas adatmennyiséget tartalmazó korpusz, több szempontból nyerhet jelentőséget:

- a *szemantikus web* építőkockájává válhat,
- lehetővé válik az *entitás reprezentálása* a besorolási rekorddal,
- az osztott rendszer, a közös adatkezelés *költésztakarékos* és a *konzekvens* adatkezelés fontos eszköze,
- lehetséges a *bibliográfiai identitások* megkülönböztetése (pl. *Lewis Carroll*, az *Alíz a csodaországban* szerzője egyben *Charles Lutwidge Dodgson* matematikus írói neve is: ugyanazon személyről, de két különböző bibliográfiai identitásról van szó),
- alkalmazást nyernek az alapozó dokumentumokban megfogalmazott *irányelvek, modellek* (IFLA, MLAR – *Minimal Level Authority Records*, GARR – *Guidelines for Authority Records and References*, FRBR – *Functional Requirements for Bibliographic Record*,

FRANAR – *Functional Requirements and Numbering for Authority Records*)

- az országonként, konvencióként különböző kitüntetett névalakkal autorizált nyelvi formák összekapcsolására kerül a hangsúly, az „output” a felhasználói beállítás függvényében más és más lehet (attól függően, mi a preferált nyelv, írásrendszer, helyesírási változat, de akár Braille-, illetve hangos megjelenítésre is lehetőség nyílik),
- „az én OPAC-om”, „az én webem” kialakítási lehetősége.

Megtarthatók tehát az eredeti írásrendszerek, a nyelvi változatok pedig autonóm módon használhatók. A *transzliterációnak* már nem az egységesített besorolási adat megformálásánál lesz jelentősége, hanem az eredeti írásrendszert nem ismerők számára tehet jó szolgálatot az adatok kiolvasásához.

A tanácskozáson ismertetett nemzeti, helyi, specifikus szakterületi projektek, folyamatosan épülő adatfájlok hosszú és fáradságos évek munkájának eredményeiről tesznek tanúbizonyságot. Az előzmények az IFLA kezdeményezéseihez, a nemzetközi autorizálási rendszer kiépítésének gondolatához vezetnek vissza. *Marie-France Plassard* az elmúlt harminc éves időszak elképzeléseiről, céljairól, eredményeiről ad áttekintést. Az első jelentős lépés az UBC-programban meghirdetett koncepció volt a nemzeti besorolási adatállományokról: eszerint a nemzeti bibliográfiák hatáskörébe tartozik megállapítani és kijelölni az adott országban élő, vagy az adott nemzet kulturális örökségeként számon tartott írók, személyek egységesített névformáját, amelyet azután, ezekről a „hiteleshelyekről” egységesen, a többi ország katalógusai is átvesszenek, és szabványos formaként használnak. Ennek elősegítésére az 1970-es évektől, az IFLA különféle segédleteket adott ki, közöttük több névjegyzéket, a GARE (*Guidelines for Authority and Reference Entries*, később GARR) módszertani útmutatót a besorolási adatok szerkezetére vonatkozóan, és kidolgozta a besorolási rekord

adatsere-formátumát (*UNIMARC/Authorities*) – a kötelező minimális és a részletesebb adattartalmi elemekkel bővített ajánlásokkal. A semleges kód, az ISADN (*International Standard Authority Data Number*) bevezetésének gondolata, végül a FRANAR-munkacsoport megalakulása a kiinduló, egyetlen egységesített névformára alapozó szemléletet más filozófiai alapokra, az entitás-központú információszervezés elvére helyezi. *Glenn Patton* ismertetője a FRANAR-ról annak egyben 2002-es fejlődési stádiumát is dokumentálja a szélesebb publikum előtt. A koncepcionális modell első változata (FRAR, *Functional Requirements for Authority Records*) azóta elkészült, jelen ismertető írásának időpontjában a szakmai közvélemény észrevételeinek feldolgozása van folyamatban.

Más szempontból nyújt történeti áttekintést a besorolási adatok vonatkozásában *Pino Buizza*, a *Párizsi Alapelvektől* (1961) a mai napig terjedő időszakot szemügyre véve. Leszögezi, hogy az egységesített tételfejekről a hangsúly átkerül a hozzáférési pontok széleskörű számbavételi törekvésére. Érdekes meglátást fejt ki a Párizsi Alapelvek modelljének sikertelenségéről. Észrevétele szerint abban ugyanis nem sikerült összeegyeztetni

- az alkalmazott eszközt: az egységesített besorolási adatot és
- a választott metódust: az eredeti névalakokra, illetve a nemzeti gyakorlatra hivatkozó szerkesztési eljárást,

hogy megvalósulhasson

- a kitűzött cél: a nemzetközi adatsere.

Az új technológiai feltételek között más perspektíva tárulkozik fel a különféle kulturális körökben ismert névformák együttes kezelésére. *Buizza* a hozzáférési pontok számbavételével (autorizálásával) már összeegyeztethetőnek tartja

- az alkalmazott eszközt: a besorolási rekordot és
- a választott metódust: a megfelelő rekordok összekapcsolását az autorizálási tömbben,

hogy megvalósulhasson

- a kitűzött cél: az összes szerző nevének értelmezhetősége világszerte, az összes olvasó előtt. [128. old.]

A UNIMARC besorolási-rekord adatsere-formátumának 2001-es új kiadását értékelve *Mirna Willer* is a kapcsolati és viszonystruktúrát kifejező elemekre hívja fel a figyelmet. A formátum szerkezeti módosulásai is jelzik, hogy a hangsúly áthelyeződik a névvariánsok közötti viszony kifejezésének metódusaira, a különféle nyelvek, írásrendszerek kódolására. A megadandó információk körébe kerül a formák, formátumok és a revízióhoz szükséges források dokumentálása is. Az UBC-paradigma megváltozása során a bilaterális adatsere helyett magának az osztott környezetnek van jelentősége. Lehetővé vált a közös adatépítés az authority file-ok esetében is, és jelentős ebben a fejlődési folyamatban az is, hogy elterjedtek az olyan szoftverek, amelyek makroszerkezetében külön áll a bibliográfiai és autorizálási fájl az információk kinyerését a fájlok összefonódó rendszerére építik. A formátumot fejlesztő csoport a FRANAR entitás–kapcsolat modellje szerint végzi a további munkát.

A „barokkos” MARC adatsere-formátummal szembeállított, sok vitát kiváltó *metaadatok* téves értelmezésének elterjedésére hívja fel a figyelmet *José Borbinha*. A metaadatok a „virtuális könyvtár”, azaz „a digitális könyvtár” problémájával a mindennapok szóhasználatába is bekerültek. Többféle értelemben használatos maga a kifejezés: (1) „adat az adatról” értelemben, amely a digitális dokumentum ismérveit rögzíti, de ez csupán egyféle adat az adatbázison belül; (2) az adatbázistervezők értelmezésében metaadat az az információ, amely szükséges ahhoz, hogy az adatbázis szerkezetét leírjuk; (3) sokszor összemosódik a szó használata azzal a technológiával, amelyik működteti az információs rendszert, vagy (4) azokkal a fogalmi mezőkkel, amelyek az információelemek szemantikai

értékét a rendszer számára kezelhetővé teszik. A metaadat nem más, mint a specifikus sémák kódolásához szükséges információ. Ilyen értelemben a MARXML, DCMES nem metaadat, hanem metaadat-séma, az XML pedig egy általános nyelv, nem metaadat, de még csak nem is metaadat-séma. Az *autoritativ információs terek*, mint az indexelő nyelvek, osztályozási rendszerek stb. elemei önmagukban nem metaadatok, hanem *adatértékek* vagy *szabályok*, amelyek arra valók, hogy megtaláljuk a releváns értékű adatokat (vagyis az információkat).

Az adatértékeket megfelelő szemantikai mezőkben a besorolási rekordok tárolják. Maga a besorolási rekord *Alberto Petrucciani* szerint a leginnovatívabb elem a számítógépes katalógusokban, mivel magáról az entitásról tartalmaz információkat. Ezek közül az információk közül egyesek magukra az entításokra vonatkoznak, ilyenek pl. a nem, nemzetiség, nyelv, különféle dátumok, biobibliográfiai adatok. Az információs rendszerben viszont másról is folyik adat-rögzítés, manuális vagy automatizált formában, mint pl. a feldolgozás módját, menetét archiváló adatok az adatgazda intézetről, a rekord születéséről, az alkalmazott katalogizálási szabályzatról, a felhasznált forrásokról. Innovatív annak a szemléletnek az elterjedése is, hogy a különféle nyelvi, nemzeti kontextusok szerint az eredeti névformát és a lefordított, adaptált formákat egyenrangú változatoknak tekintik. Petruccini – pragmatikai szempontból – az új veszélyekre is figyelmeztet: a bővített adatfelvétel, a változások követése, egyes adatscsoportok elemei, amelyek nem bibliográfiai jellegűek, és nem a feltárandó források kapcsán kerülnek be az adatbázisba, – kívül esnek a könyvtári alapfeladatokon. Olyan terheket jelentenek, amelyeket a könyvtárak már nem vállalhatnak fel. Az autorizálás óriási erőfeszítés a könyvtári alapfeladatokon: információigényes, szakmai kompetenciát feltételez, jelentős időráfordítással jár. Visszafogja a feladatok kibővítését az intézmények erőforrásaiknak szorosra szabott kerete, míg más oldalról,

evidens az autorizálási információk potenciálisan széleskörű felhasználhatósága, hasznosíthatósága. Petrucciani leszögezi: márcsak ezért sincs többé létjogosultsága a „light” bibliográfiai rekordoknak.

A névkörpuszok közös kezelésében a levéltárak is érdekeltek. Az iratanyagok létrehozói, egyes tevékenységek folytatói emberek, szervezetek, intézmények. *Daniel V. Pitti az Encoded Archival Context (EAC)* – a nemzetközi levéltári közösség kezdeményezését részletezi egy osztott rendszer létrehozására. A könyvtári gyakorlatban használatos besorolási rekordok ebben a közegben az iratok létrehozóinak leírásával feleltethető meg. A levéltári gyakorlatban nemcsak regisztrálják a neveket, hanem az iratanyag részletes leírását is megadják életrajzi, történeti vonatkozásokkal. A leírások kiterjednek mind a jogi mind a történeti adatokra, mind az akták keletkezésének részleteire. A kutathatóság szempontjából alapvetően fontos ugyanis a dokumentumok keletkezési körülményeinek ismerete. A levéltári anyagok tulajdonképpen a könyvtári dokumentumegységek elsődleges forrásai, regisztrumuk elsődleges alapja a későbbi életrajzi és történeti leírásoknak.

Az EAC XML-jelölőnyelvre tervezett szemantikai struktúrájában további, a könyvtári alkalmazásoknál is használatos, bővített adatelemkészlettel találkozunk, ilyenek a nyelvi kód, az írásrendszer kódja, az alkalmazott leírási szabályzat, források, az ország kódja, a tulajdonos kódja, vagy az attribútumok relációértékeinek megadása (főlérendelt, alárendelt, korábbi, későbbi, szülő, gyermek, társ, azonos) stb. Az EAC osztott rendszerben részt vevő intézmények autonóm adatformálási technikájának megőrzésére törekedve, a hagyományos besorolásiadat-egységesítéssel ellentétben, az „egységesített forma” és a „névváltozat” itt nem jelenti explicite azt, hogy melyik elemnek van kitüntetett szerepe az entitás megnevezésénél. Helyette az AUTHORIZED attribútum áll, amely az adott intézmény kódját is tartalmaz-

za. Az indexeléshez, rendezéshez, megjelenítéshez a felhasználó kiválaszthatja azt a kódot, amelyhez egy-egy intézmény vagy tárolóhely rendezési eljárása kapcsolódik. A rendszeren belül előfordulhat akár több mint egy kitüntethető forma más szempontból is. További hozzáadott attribútumokat lehet használni: a RULE-kód pl. a névalak szerkezetét meghatározó szabályzatra utal; a LANGUAGECODE a név nyelvi alakjára; a SCRIPTCODE az írásrendszerre. Például: Ontario levéltár kontextusában párhuzamos francia és angol alapformákat (kitüntethető névalakokat) tartalmaz a rendszer két, párhuzamos AUTHORIZED attribútumú <corphead> mezőben. A két különböző alapformát a LANGUAGECODE értéke szerint lehet aztán priorizálni a felhasználói nézetből.

Több előadás foglalkozik az FRBR-modell kapcsán felmerülő értelmezési problémákkal és a gyakorlati megvalósítási kísérletekkel. *Lorenzo Baldacchini* a régi nyomtatványok besorolási rekordjainak komplexitását taglalva jut el arra a megállapításra, hogy a kézisajtó korából ismert kiadók, nyomdászok és könyvkereskedők az FRBR-modell szerint felépülő bibliográfiai leírásban érdekes szerepet kapnak: névformáik a *mű megjelenésének* (manifestation) leírási szintjén válnak az információk hozzáférési pontjává. Baldacchini javaslata szerint, a nemzeti bibliográfiai intézeteknek, illetékességi körükbe tartozóan, a régi könyvek nyomdai, kiadói, kereskedői névadatairól is létre kellene hozniuk a megfelelő törzsadatbankot. Baldacchini e törekvések előzményeit is áttekinti, rövid bibliográfiai történetet is felvázol, külön megemlítve *Borsa Gedeon* „briliáns” művét – *Clavis typographorum librariumque Italiae, 1465-1600* –, amely szervesen beépült az EDIT 16 – a XVI. századi itáliai nyomtatványokat összeíró – adatbázis alapjaiba. [274. old.]

Az FRBR-modellben explicite megjelenő „mű”-entitás kérdését járja körül *Richard Smiraglia*, aki saját vizsgálatainak eredményeire hivatkozva állapítja meg, hogy mű-szintű autorizálásról

nem beszélhetünk, ez teljességgel hiányzik a gyakorlatból. Katalógusaink az *egységesített besorolási adatokra (headings)*, azaz a besorolási adatok egységesítésére építenek. A hozzáférési pontokat elsősorban a szerzői nevek besorolási adatai képezik, amelyeknek különféle alakjai pókhálóként összeszővődhetnek, de itt meg is feneklik ez a dimenzionálás, annak ellenére, hogy a bibliográfiai entitásoknak potenciálisan ennél sokkal gazdagabb mélyrétegei vannak. Smiraglia felrója: Cutter eredeti céljait „irodalmiasan” értelmeztük, és a *művek katalógusa* helyett a dokumentumok katalógusait építjük. A művek hatékony autorizálása a katalógusban olyan értékpluszt teremthet, amely során a keresési kapacitás jelentősen megnövekedhet. Smiraglia a vizsgált mintákban minden ősműhöz *instanciációs (példányosulási) hálózatot (instantiation network)*, azaz *bibliográfiai családfát* állít fel. Az autorizálás során a művek egyes realizációi között, azok egymáshoz való viszonyának mibenlétéről részletes elemzés végezhető el. A minőségi információszerzéshez ennek az összefüggésrendszernek a fölállítására – képletesen: a családfa, a rokon szálak és ágak felfedésére – van szükség. Smiraglia újabb vizsgálatában, a *Library of Congress* adatbázisában a művek besorolási rekordjaiból vett mintán tekinti át és elemzi a mű-feldolgozottságot: a 410 művet reprezentáló mintában a műveknek csak 5,6 százalékához kapcsolódott külön rekord. Ezzel szemben a mintában szereplő művek közel felének volt valójában további instanciációs elágazása, de csak 23 mű esetében talált implicitnek mondható autorizálást a katalógusban. További problémát jelent az, hogy sok instanciációra jellemző a *szukcesszív deriváció* (időben egymást követő megjelenés), amelyek, a jelenlegi domináns tételrendezési eljárásokkal csak implicit kapcsolódhatnak össze a *kollokáción* keresztül. Az *instanciációk explicit linkelésének* bonyolult munkája a címváltozásokkal, fordításokkal és a rokon tartalmú művek megjelenésével, a művek tartalmi genealógiájának fel-

tárásával válik szükségessé. Konklúziójában Smiraglia megállapítja, hogy a *mű-kifejeződések (expression) explicit számbavétele* jobban átláthatóvá tehetné az instanciációk hálóját, de még nem világos, hogyan is valósítható meg igazából ez a szünetikus, mélységi-perspektivikus látásmód.

A konferenciakiadvány második kötetének első fele a tartalmi feltárás – a „*szemantikai autorizálás*” (semantic authority control) aktuális kérdéseit tárgyaló előadásokat foglalja magában, másik fele gyakorlati megvalósulásokat, tapasztalatokat ismertető előadások sorát tartalmazza.

A tárgyszóindexek fejlesztési tendenciái között találjuk a keresési segédapparátusban épülő szótárak könyvtári rendszereken kívüli alkalmazásának kérdéseit, az osztott rendszerek strukturálásának, szabályozásának egyeztetési kísérleteit, a többnyelvűségekre való törekvést. A SACO közös katalogizálási programot *Ana L. Cristán* a tematikus kapuszolgáltatások kontextusában elemzi: amíg a program az LC tárgyszórendszeréhez tulajdonképpen kaput nyit, addig a SACO nem tematikus kapu olyan értelemben, ahogyan az online szolgáltatások állítanak elő böngészhető témakatalógust az internetforrásokról, s ahogyan azok betöltik az információbróker szerepét az információkeresők előtt egy meghatározott diszciplínában. *Genevieve Clavel-Merrin* a többnyelvű MACS (*Multilingual Access to Subjects*) tezaurusról, a francia, német és angol tárgyszavakat összekapcsoló program fejlesztéséről számol be. Széles angolszász felhasználói kört érint az OCLC FAST (*Faceted Application of Subject Terminology*) projektje, amely az LC rendkívül gazdag tárgyszókészletét képezi le egyszerűsített használati célokra. Egy másik OCLC beszámoló, *Lihong Zhutól*, vállalkozási, azaz a kiszervezett szolgáltatást nyújtók szempontjából részletezi a MARS (*MARC Record Service*) besorolási rekordokhoz kötődő, úgynevezett *háromfазettás autorizálási szolgáltatást*.

(1) Egy meglévő bibliográfiai adatbázis átdol-

gozása, a kérő (vevő) intézmény profilja szerinti átalakítás, kurrens autorizálási szabványok szerinti felújítással. Az „átmosott” bibliográfiai adatbázissal együtt a felújított autorizálási fájl is visszakapja a megrendelő intézmény. Megtörténhet az is, hogy a régi besorolási tömböket teljesen kiiktatják, a felújított adatbázis vadonúj autorizálási adattörzset kap.

(2) Az új bibliográfiai tételekhez kapcsolódó besorolási adatok autorizálása, karbantartása a MARS szolgáltatáson keresztül. Az időszakosan a MARS-hoz felküldött új tételeket a rendszer átvilágítja, és elkészíti a pótlásokat, hibajelentéseket. Hasznos funkció az „Először előforduló tételfejek”, „Hibás tételfejek” kiszűrése és listázása.

(3) Az új autorizálási adatbázisok folyamatos frissítése, karbantartása. Erre szolgál a MARS figyelmeztető-értesítő rendszere a frissített, felülírt vagy törölt besorolási rekordokról, és a különféle, Millennium márkajelzésű, automatizáltan futtatható tevékenységek: autorizálásiadat-feldolgozás (új rekord letöltésekor a kapcsolódó besorolási rekordok hozzáadása, átvilágítása, karbantartása a helyi rendszerben, az elvégzett műveletek naplózása, kontrollálás céljából jelentés küldése), a globális frissítés, rendszerjelentések kérése.

Sherry L. Vellucci a másik oldalról, a megrendelő nézőpontjából elemzi az autorizálási szolgáltatásokat. A kiszervezhető feladatok: (1) a bibliográfiai és authority file-ok retrospektív felülvizsgálata, (2) a folyamatos autorizálás biztosítása, (3) periodikus reautorizáció, a régi és új bevételből eredő adatok egységesítése, karbantartása. A munkafolyamatnak három fázisát különbözteti meg: előkészítés, gépi egyeztetés, kézi revideálás. Az okok, amiért a könyvtárak egy külső cég bevonását választják (az Egyesült Államokban hat ilyen szolgáltató van):

- az autorizálás drága és munkaigényes;
- a személyzet munkája más területen jobban hasznosítható;
- ellenőrizhető a költség;

- növekedik a hatékonyság;
- szakértőket nem alkalmazhatnak a katalógizáláshoz;
- más rendszerekkel való konzisztencia biztosítása, az adatbázis minőségének jobbítása.

A szemantikai információkereső nyelvek teoretikus aspektusairól kevés szó hangzott el a tanácskozáson, a tárgyszórendszerek témájáról jobbra projektismertetőket találunk a konferenciakötevekben is. Kivételt képez *Stefano Tartaglia* értekezése a tárgyi indexelő nyelvekről. Tartaglia nem különíti el az indexelő nyelveket a katalógizálásban használatos más nyelvektől, meglátása szerint nincs szükség a tárgyi entitásokat kezelő elkülönített rendszerre. Az autorizálásnak az entitások valamennyi kategóriájára ki kell terjednie, továbbá nemcsak a kifejezések nyelvi formájára, hanem a jelentésre és a szemantikai kapcsolatokra is. A tárgyi indexelő nyelvekben pedig nem helyes az autorizálást kiterjeszteni a szintaktikai szerkezetekre is, mert ez akár a használhatatlanságig redukálja a kontrollon alapuló folyamatok (beleértve a keresés folyamatát is) precíztségét és hatékonyságát. Tartaglia egyik példája: az a kifejezés, hogy „Etruszk keramika” – lehet egy tárgy a múzeumban, és lehet témája egy könyvnek. A terminusnak sem formája sem jelentése nem határozhatja meg előre, milyen funkciója lesz a kifejezésnek a katalógus rekordjában és következésképp az egyes indexekben, éppen ezért nem indokolt ugyanazon entitásról több fájlban is rekordot létrehozni, sem szétválasztani a tárgyi autorizálást a szótár gondozásának általános tevékenységétől. A szemantikai autorizálásnak három összetevőjét sorakoztatja fel és tárgyalja részletesebben, ezek a (1) referenciális, (2) relációs és (3) kategoriális szempontok szerint különülnek el.

A konferenciakiadvány utolsó része számos jelentős, folyamatban lévő projekt, meglévő adatbázis tapasztalatáról nyújt körképet. Ismertetést találunk ebben a részben az EDIT16 adatbázisról, a zeneművek besorolási adata-

inak UNIMARC alapú cseréjéről, a CERL (*Consortium of European Research Libraries*) tezauruszáról, amely a legkorábbi nyomtatott források összesített regisztrumához, a HPB (*Hand Press Book*, 1450 – ca. 1830) adatbázis-hoz kapcsolódik, keresést segítő apparátusként. A nemzeti irodák gondozásában nagyfokú szakértelemmel és részletességgel elkészített rekordok a HPB adatbázisba ömlesztetten kerülnek be, és meg is maradnak eredeti formájukban. Az adatelemeket semmilyen preskriptív szabállyal nem egységesítik, így az eljárás az adatok visszakeresésében nagy nehézséget okoz, különösen a homonímák, a homonimikus névvariánsok, a nem valós helynevek esetében. A CERL–tezaurusz különálló adatbázisának feladata az, hogy a különféle kapcsolódó adatelemeket, a névváltozatokat linkelje. A névkezeléshez, a történeti névhasználat problémáinak megoldására *Claudia Fabian* elkerülhetetlennek látja az ISADN vagy más, hasonló azonosítók bevezetését. További ismertetőket olvashatók a német nemzeti névadattár (*Personennamendatei*, PND) implementálásáról a bajori könyvtári hálózati rendszerbe; az *InterParty* elnevezésű sokrétű, többféle domének között közösen használt azonosítórendszerrel, amelyet a könyvkiadók, könyvkereskedők, a szerzőijog-kezelők, könyvtárak és egyes azonosító és technológiai rendszerek használhatnak; a társas álnevekről, amelyekről megfeledkeztek az FRBR attribútumkészletének kidolgozásakor; a kínai könyvtári névírásról Ázsiában; a *Progetto Lombardo Archivi in INternet* (PLAIN) regionális, történelmi archívumok elektronikusan szolgáltatott információinak közzétételi programjáról, a helytörténeti vonatkozású névadatokkal együtt; az *Association française de normalisation* (AFNOR) törekvéseiről, a francia könyvtárak, múzeumok, levéltárak céljaira kialakított adatmodellről. A történeti, vallástörténeti vonatkozású kezdeményezések körébe tartozik a katolikus egyház kétezres éves történetéhez kapcsolódó intézményi, szerzetes-közösségi, sze-

mélynevek és liturgikus művek címeinek jegyzéke (ACOLIT, *Autori cattolici e opere liturgiche*); a *Bibliothèque nationale de France* adattárában az egyházi testületekről vezetett névgyűjtemény (CORELI, *Collectivités Religieuses*) és a francia államigazgatási szervek, történelmi hivatali testületek névanyagát regisztráló korpusz (COFAR, *Collectivités Officielles Françaises d’Ancien Régime*), mindkettő a BnF authority állományába integrálódóan. Több speciális olasz vállalkozás ismertetésére is sor került, ilyen pl. az ókori államnév-féleségek jegyzéke, az 500 és 1500 között alkotó latin írók és műveik név- és címtára a *Biblioteca di Cultura Medievale* gondozásában valamint a középkori szerzőket összeíró BISALM (*Bibliotheca Scriptorum Latinorum Medii Recentiorisque Aevi*) projekt. A középkori irodalomhoz kapcsolódó névtárak jelentőségét könnyű belátni, ha a hosszú, ezer évet átfogó időszakra, a kéziratosság korában nem megállapodott nyelvi tényezőkre, a kiadatlan források sokaságára, a már feldolgozott adattárakban a változatos adatformákra, a pszeudonim szerzők gyakoriságára gondolunk. A középkori filológia erőteljes fejlődése a nyomtatott korábbi segédkönyvek gyors elavulását idézi elő, ezzel szemben az adatbázisok naprakészségét könnyebb fenntartani.

A tanácskozás zárószavában, az autorizálásról az elhangzott előadások nyomán feltárulkozó képet *Luigi Crocetti*, az Olasz Könyvtári Szövetség elnöke, egy nagy mozaikhoz hasonlítja, amelyben minden egyes kocka nélkülözhetetlen és megvan a saját funkciója a végső eredmény kimenetelében: a kulturális javak hozzáférési lehetőségeinek megteremtésében. Összefoglalómban lehetetlen minden mozaikkockáról, az összes ismertett adatbázisról, elveikről, metodológiájukról, technológiájukról szólni. Mindegyik érdekes a maga nemében, és értékes adalékokkal szolgál a helytörténeti adatfeldolgozási tapasztalatoktól a széles együttműködés keretében végzett kísérletekig, specifikus projektekig, a mai és a múlt történelmi korszakaiból származó név-